

ЛІТОПИСНІ ОЙКОНІМИ ГАЛИЦЬКОГО ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВ: ПОСЕСИВНІ УТВОРЕННЯ НА -ІВ, -ИН

У статті проаналізовано посесивні ойконіми з суфіксами -ів, -ин, локалізовані на теренах колишнього Галицького та Галицько-Волинського князівств та засвідчені у Лаврентіївському й Іпатіївському літописах. Розглянуто спроби ідентифікувати колишні поселення з сучасними галицькими населеними пунктами, з'ясовано походження ойконімів та антропонімів-етимонів.

Ключові слова: Галицьке князівство, Галицько-Волинське князівство, ойконім, антропонім, топонімотвірна модель, посесивні утворення з суфіксами -ів, -ин.

Постановка проблеми. Галицьке князівство займало особливе місце в політичній системі Київської Русі. Як переконають історики, його доля істотно відрізнялася від умов розвитку інших великих уділів, на які Київська Русь почала ділитися після 1054 року. Йому передували два менші за масштабами утворення – Перемишльське з Володарем Ростиславовичем і Теробовельське з Васильком Ростиславовичем. Після смерті княжичів їх уділи були об'єднані під владою Володимира (Володимирка) Володаревича.

Щоб уникнути суперництва між столицями об'єднаних уділів, за центр нового князівства було обрано Галич – мале, до того часу нічим не примітне місто над Луквою, у відстані близько 9 км від Дністра, головної водної артерії новоствореного уділу. Звідси починається блискучий, хоча й короткий злет Галичини, яка одразу стає однією з найсильніших і наймогутніших складових частин Київської держави.

Надзвичайно вигідне розташування на стику різних держав – Польщі, Угорщини, Валахії, Болгарії, візантійських володінь; безпосередній вихід до Дунаю в його нижній течії та до Чорного моря в гирлі Дністра; контроль над карпатськими перевалами; розвинена соляна торгівля, що набула міжнародного значення, – все це забезпечило Галичині інтенсивний господарський, політичний та культурний розвиток [1, 24].

Тут виникли і швидко розвивалися великі й багаті міста: *Галич, Перемишль, Теробовля, Сянок, Ярослав, Звенигород, Плісненсько, Самбір, Кам'янець-Подільський, Бакота, Ушиця, Коломия, Василів, Межибіж, Браслав, Хотин, Сучава, Бирладь, Яси, Німіч, Білгород-Дністровський* і багато інших. Жодне давньоруське князівство не могло похвалитися

таким блискучим сузір'ям розвинених міст [1, 24].

Наприкінці XII ст. (1199 р.) волинський князь Роман Мстиславович об'єднав Галицьку і Волинську землі. Утворення єдиної Галицько-Волинської держави стало визначною історичною подією, а список великих, добре укріплених міст поповнився щонайменше тридцятьма містами прадавньої Волині.

Особливого розквіту досягло Галицько-Волинське князівство за Данила Галицького. Б. Греков свого часу наголошував: «Не можна забувати дуже вагомого факту – існування королівства Данила Романовича, до складу якого входила не тільки вся Галицька земля, але й частина Волині, Поділля і сам Київ, держави, в якій політичне і суспільне життя було ключем» [4, 258].

Від XI і до перших десятиліть XIV ст. галицькі, а відтак і галицько-волинські землі залишалися краєм розвиненої економіки, яскравої і самобутньої культури [8, 261].

Хоча давні документи зберегли інформацію лише про окремі поселення краю, аналіз таких ойконімів дає змогу простежити основний напрям думки, за яким реалізувалося називання конкретних об'єктів, розглянути способи номінації колишніх міст (городів) та сіл, проаналізувати основні принципи їх називання.

Мета нашої розвідки – здійснити аналіз ойконімів, засвідчених літописами періоду Галицького та Галицько-Волинського князівств, номінованих за принципом безпосередньої участі особи в називанні поселення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпосередня участь особи в номінації поселення означає, що номінований об'єкт належить конкретній особі, найменування якої представлене в основі ойконіма. Основним способом реалізації цього принципу номінації та прямої участі особи в називанні об'єкта є посесивність, а головними засобами вираження посесивності в українській ойконімії здавна були суфікси **-*jь (-*j-е, -*j-а), -ів, -ин, -івка, -(щ)ин-а, -их-а, -к-,** форма родового відмінка, частково **-ець, -овець, -инець** та ін. [2, 348]. Найбільший інтерес викликають, як правило, найдавніші назви поселень, зокрема ойконіми, утворені за допомогою архаїчного суфікса **-*jь**. Однак дуже давніми є і посесивні ойконіми з суфіксами **-ів, -ин**. У пропонуваній статті розглянемо літописні ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств з суфіксами **-ів, -ин**. Поселення з такими назвами поширені по всій території слов'янських земель. Найбільш продуктивними виявилися ці моделі в топонімії Болгарії та в суміжних районах Сербії, Македонії. Досить частими є такі суфікси і в топонімії Чехії та Словаччини [14, 165]. І. Демешко зазначає, що назвам населе-

них пунктів із зазначеними вище формантами присвятили спеціальні праці польські дослідники У.Кенсікова та Ф.Нецкуля, російська вчена С.Полковникова, німецький лінгвіст Е.Сас [5, 123]. В українській ономастиці «Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, X–XX ст.)» – тема кандидатської дисертації З.Купчинської [12].

Виникнення давньої загальнослов'янської ойконімної моделі із суфіксами **-ів -ин** припадає на період пізньої слов'янської колонізації, тобто на період формування феодальних відносин, утворення класового суспільства. С.Роспанд вважав, що експансивність посесивів на **-ів, -ин** з'являється у XII ст. і пізніше, коли починають відмирати посесивні назви на **-*јъ** [22, 83]. У той час основною формою існування суспільства стає приватна власність на землю та засоби виробництва. У назвах поселень якраз і відбивається приналежність землі чи населеного пункту конкретній особі [11, 16]. В.Никонов суфікси **-ів (-ів), -ин** називає одними із найбільш поширених суфіксів слов'янської топонімії. Можливість виразити присвійність зробила їх панівними в топонімії, коли поширення феодальної власності на землю стало головною ознакою найменування місця – кому воно належить [16, 69].

Виклад основного матеріалу. Ми розглянули десять назв населених пунктів на **-ів (<ов), -ів (<єв), -ин(-а)** серед літописних ойконімів прадавньої Галичини: *Андрѣєвъ, Большєвъ, Даниловъ, Кучєлминъ, Львовъ, Микулинъ, Моклєковъ, Рогожина, Станьковъ, Щєктѡвъ*. Різна доля судилася кожному з поселень.

Ідентифікувати літописне поселення *Андрѣєвъ* з сучасним населеним пунктом наразі не вдається. В.Нерознак зазначає, що це – місто в Галицько-Волинській Русі [15, 16], О.Стрижак припускає, що це могло бути як місто, так і село, котре тепер не простежується [9, 17]. Вперше інформація про поселення засвідчена Іпатіївським літописом 1245 року: «Данило воева о́коло Люблина... Василко... о́коло Бѣлое, дворя́ськыи же О́ндрѣи. По Сяну. А Вышата воева Подъгорье... Лахове... воеваша о́коло *Андрѣва* [19 II, 796].

Походження ойконіма не викликає жодних дискусій ні з погляду словотвірної структури, ні з погляду семантики твірної основи. Однозначно, що це посесив на **-ів (<євъ)** від церковно-християнського імені *Андрій (Андрѣи)*. Відомо, що такі імена запроваджувалися на Русі з часів уведення християнства. І хоча до кінця давньоруського періоду паралельно з церковно-християнськими побутували і традиційні слов'янські імена (до прикладу: «родися у Игоря сынъ и нарекоша имя ему в креще-

ньи *Андреянь*, а княжеє Святославъ – 1177 рік [6, 17]»), давні поселення уже могли іменуватися за не лише за слов'янською автохтонною, але й за християнською власною назвою засновника.

Літописний *Большевъ*, поселення в Галицькій землі поблизу Галича, теперішнє село Бовшів Галицького р-ну Івано-Франківської обл., вперше засвідчено Іпатіївським літописом 1152 року: «Петрови же выѣхавшю. из Галича и бѣ ему оуже вечерь. и леже оу *Болшевѣ* [19 II, 463]. За структурою *Большевъ* теж поселив на **-ів** (<-**євъ**), але не від церковно-християнського імені, а від слов'янської автохтонної відкомпонитної власної особової назви *Большъ* [13, 21], похідної від якогось із відомих імен-комполітів *Болемиль*, *Болеславъ*, *Болечай* [13, 21] чи подібних.

Літописний *Даниловъ*, як припускає Л.Масенко, – місто в Галицькій землі на місці сучасного села *Данилівка* Острозького р-ну Рівненської обл. чи десь у суміжних частинах Кременецького й Дубенського повітів, в одному з городищ сіл Кокорів, Старий Тираж, Перенятин, Пещатинці, Борщівка, Іваниничі та ін. [9, 49]. Однак найдавніші літописні згадки 1240 року: «и приде Каменцю ИзАславлю звАтъ А. видивъ же КремАнѣць и градъ *Даниловъ*» [19 II, 786] та 1261 року: «Левъ розмета. *Даниловъ* и Стожекъ. ѿтолѣ пославъ. Львовъ розмѣта» [19 II, 849] дають певні підстави ідентифікувати колишній *Даниловъ* з сучасним селом *Данилівці* Зборівського р-ну Тернопільської обл.

Історик М.Дашкевич вважає, що місто *Даниловъ* (поселив на **-ів** (<-**овъ**) від церковно-християнського імені *Данило(-ъ)* – В.К.) могло бути заснованим самим *Данилом* Галицьким, на час правління якого й припадають літописні згадки про поселення [7, 89-90].

Не простежується тепер літописне галицьке поселення *Кучелминъ*. Л.Масенко зазначає, що засвідчене 1159 року в Іпатіївському літописі поселення («и поиде къ *Кучелмину*... и ѿтуда к Оушицы» [19 II, 497]) тепер може бути як с.Куча Новоушицького р-ну Хмельницької обл., неподалік Дністра, східніше с. Онут Заставнівського р-ну Чернівецької обл., або як с.Кучурмик, поблизу м.Снятин Івано-Франківської обл. [9, 75]. Н.Торчинська, М.Торчинський до ототожнення *Кучелмина* із теперішнім с.Куча ставляться з певною засторогою, зазначаючи, що М.Молчановський локалізував його на правому березі Дністра [23, 266]. Ю.Карпенко розглядає *Кучелминъ* серед дев'яти назв, засвідчених на території Буковини до XV ст. [10, 47]. Історик Л.Войтович розташовує давнє поселення на лівому березі р.Каютин, притоки Дністра, між с.Непоротовим і с.Комачинці Сокирянського р-ну Чернівецької обл. і вважає, що це одне із прикордонних поселень колишньої Галицько-Во-

линської держави [3, 16].

Щодо походження назви поселення *Кучєлминь*, В.Нерознак уважає її неясною і додає, що, вірогідно, це – адаптація якогось чужомовного імені [15, 99]. Л.Масенко ж цілком слушно називає ойконім посесивом на **-ин** від антропоніма *Кучєлма [9, 75], хоча така власна особова назва і не засвідчена відомими ономастиконами.

Львовъ, місто («град», «город(ок)ъ», «мѣсто», «место») Галицької, а потім Галицько-Волинської землі, теперішній обласний центр Львівської обл., вперше був засвідчений Іпатіївським літописом 1259 року («съ *Львова*» [19 II, 814]).

Походження назви поселення – етимологічно прозоре, до того ж навіть давні літописці без будь-яких застережень вказували: «1246-го великий князь Данила Романович... самодержець всеа Русии, взя сыну своему *Льву* в жену дщерь вельи короля венгерского. И сей *Лев* созда великий град *Львов*, нарекши его от свого имени» [21 XXXI, 71]. В основі цього посесива на **-ів** (<**-овъ**) лежить слов'янська автохтонна відапелятивна власна особова назва *Лев* (*Львь*), як і звався син Данила Галицького.

Літописний *Микулинъ*, засвідчений «Повчанням Володимира Мономаха» 1096 року: «и ко Корьдну ходихъ. А. сю зиму и пакыпо ИзАславичихъ за *Микулинъ*» [20 I, 248], а далі Лаврентіївським літописом 1144 року: «приде же к нему ИзАславъ Двдвич с Половци. переємъ два города. Оушицю и *Микулинъ*» [20 I, 311] дослідники, як правило, ототожнюють із сучасним смт *Микулинці* Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. [9, 88; 15, 107]. Назва є посесивом на **-ин** від особового імені *Микула*, похідного варіанта церковно-християнського імені *Миколай* [13, 122].

Між Тербовлею і Збаражем розташовують дослідники історичне місто *Моклековъ*, спираючись на відомості Іпатіївського літопису 1211 року: «потом же Лестько не можаша приАти Галича. но шедь воева... около *Моклекова*, и Збыража и Быковень взАтъ быс Лахи и Роусю [19 II, 730].

Л.Масенко, стверджуючи, що цей ойконім – посесив на **-ов** від особового імені, не називає антропоніма-етимона, а тільки для порівняння наводить особову назву Губа *Моклаковъ*, а також низку апелятивів: російське *маклак* ‘перекупник, маклер, шахрай’, *моклок*, *моклак* ‘маслак; кістка, що стирчить від худорби в коней; місце під крижками’; ‘дика качка’. Щоправда, вчена згадує ще і про припущення В.Нерознака, що ойконім *Моклековъ* – того ж кореня, що й український апелятив *моклак* ‘мокра місцевість’, *моклий* ‘сирий вологий’ [9, 89]. Ми однозначно дотримуємося думки, що суфікс **-ів** (<**-овъ**) у цьому ойконімі є показником

відантропонімного (від власної особової назви *Моклекъ) походження.

Поселення *Рогожина* в Галицькій землі тепер не простежується. Думку М.Барсова про ототожнення давнього поселення із с.Рогожно колишньої Стрийської округи Л.Масенко вважає непереконливою і припускає, що це може бути с.Рогізне Жидачівського р-ну Львівської обл., на шляху між містами Галич і Каменець [9, 115]. В Іпатіївському літописі 1213 року зазначено: «Даниль же затворисѦ в Галичѣ... потом же приде рать подъ городъ Каломанъ. и Лаховъ. И многуо бою бывшую. на Кровавомъ бродоу... не могоша стоюти. идоша за *Рогожиноу*... на Мьстислава» [19 II, 733-734].

За структурою *Рогожина* – посесив на **-ин-а** від слов'янської автохтонної відапелятивної власної особової назви *Рогожа, пор. антропонім *Розоза* [13, 168] та давньоруський апелятив *рогозь* 'очерет, комиш' [9, 115].

Галицьке поселення *Станьковъ* тепер не простежується. Зазначивши, що воно знаходилося на шляху з м. Володимира (-Волинського) до Теревовля, дослідники припускають, що це може бути с.*Станин* Радехівського р-ну чи с.*Станимир* Перемишлянського р-ну Львівської обл., с.*Струсів* Теревовлянського р-ну Тернопільської обл., не локалізоване тепер колишнє с.*Стоянов* тощо [9, 145]. В Іпатіївському літописі 1153 року вказано тільки: «и тако скупѦсѦ. всѣ оу ВолодимирѦ поиде къ *Станкову*» [19 II, 466], а отже, до жодних інших найближчих поселень інформація про *Станьковъ* не прив'язана.

Станьковъ – посесив на **-ів (<-овъ)** від давньоруського особового імені *Станко* [24, 372], похідного суфіксального утворення з суфіксом **-к-о** від вихідного *Станъ* [13, 185]. Особова назва *Станъ* – відантропонімне відкомполітне утворення, яке виникло шляхом усічення слов'янських автохтонних особових власних імен-комполітів з препозитивними або й постпозитивним компонентом *Стан[и]-*, *-станъ* типу *Станимиръ*, *Станиславъ* [13, 184], *Добростанъ.

До спроби встановити сучасне місцезнаходження колишнього міста Галицької землі *Щекътовъ* [9, 176] автори ЕСЛГНПР не вдаються. Засвідчене воно 1241 року в Іпатіївському літописі: «Ростислав... выбъже из Галича. до *Щекотова*» [19 II, 793].

Попри те, що антропонім *Щекътъ не засвідчено відомими ономастиконами, *Щекътовъ* – посесив на **-ів (<-овъ)** від цієї слов'янської автохтонної відапелятивної особової власної назви, пор. *Щекатовъ* Мишка, попович новгородський [25 I, 350] та давньоруський апелятив *щекътъ* 'солов'їний спів' [9, 176].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Топонімічну систему Галицького та Галицько-

Волинського князівств можна з повним правом віднести до найархаїчніших, оскільки окремі ойконіми краю фіксуються уже давньоруськими пам'ятками, а проаналізована нами топонімійна модель на **-ів (<овъ)**, **-ин** належать до найдавніших у слов'янській топонімії архетипів.

Десять літописних ойконімів прадавньої Галичини – посесивні утворення на **-ів (<овъ)**, **-їв (<євъ)**, **-ин** від слов'янських автохтонних відкомполітичних власних особових назв (*Большевъ, Станьковъ*), від слов'янських автохтонних відапелятивних власних особових назв (*Кучелминъ, Львовъ, Моклековъ, Рогожина, Щекътовъ*) та від церковно-християнських імен (*Андрѣевъ, Даниловъ, Микулинъ*).

Низка давніх антропонімів не засвідчена відомими нам ономастиконами. І саме наявність літописних ойконімів дає змогу переконалися, що в іменнику наших давніх предків побутували слов'янські автохтонні особові власні назви **Кучелма, *Моклек, *Рогожа, *Щекот*.

Літописними на теренах Галицького та Галицько-Волинського князівств є також *Броди, Быковънь, Бѣлзъ, Вишьна, Вотънинъ, Городькъ, Звенигородъ, Коломья, Плавъ, Плесьньскъ, Синеволодьско, Соли, Тисманица, Щирьць*. Ці ойконіми номіновано за іншими принципами. Про них – наші майбутні розвідки.

1. Брайчевський М.Ю. Географічні межі Галицького князівства близько 1185 р. (з коментарів до «Слова о полку Ігоревім») / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С. 24-28.

2. Бучко Г., Бучко Д. Історична та сучасна українська ономастика : Вибрані праці / Ганна Бучко, Дмитро Бучко. – Чернівці : “Букрек”, 2013. – 456 с.

3. Войтович Л.В. Границы Галицко-Волынского государства / Русин. Международный исторический журнал / [отв. ред. С.Г.Суляк]. – Кишинев, 2011. – №3 (25). – С. 5-26.

4. Греков Б.Д. Крестьяне на Руси / Б.Д. Греков. – М.-Л., 1946.

5. Демешко І. Формування ойконімів на **-ів (-ов, -ев)** північно-східного Полісся України (на матеріалі Чернігівської області) / Наукові записки. – Випуск 37. – Серія: Мовознавство. – Кіровоград, 2001. – С. 19-24.

6. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIII ст. / М.О. Демчук. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с.

7. Дашкевич Н.П. Княжение Даниила Галицкого по уських и иностранных известиям / Н.П. Дашкевич. – К., 1873. – 156 с.

8. Исаевич Я.Д. Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами в XII-XIV вв. / Польша и Русь / Я.Д.Исаевич. – М.: Наука. – С. 261-275.

9. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / [відпов. ред. О.С. Стрижак]. – К.: Наукова думка, 1985. – 254 с.

10. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини / Ю.О. Карпенко. – К.: Наукова дум-

ка, 1973. – 238 с.

11. Котович В. Посесивні ойконіми як матеріал для вивчення студентами та учнями / Наступність і перспективність навчально-виховної роботи між дошкільними освітніми установами, сім'єю та школою в умовах реформування освіти в Україні. Наукові записки. – Випуск 2. – Дрогобич: Коло, 2005. С. 14-19.

12. Купчинська З. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, Х-ХХ ус.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Львів, 1993. – 18 с.

13. Морошкин М.Я. Славянский именованье или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. – Спб., 1867. – 213 с.

14. Мриглод М. Ойконіми Правобережної України на -ів, -ин, мотивовані календарними християнськими іменами / Наукові записки. – Випуск 2. – Серія: Мовознавство. – Тернопіль, 2001. – С. 123-133.

15. Нерознак В.П. Названия древнерусских городов / В.П. Нерознак. – М. : Наука, 1983. – 208 с.

16. Никонов В.А. Введение в топонимику / В.А. Никонов. – М. : Наука, 1965. – 179 с.

17. Никонов В.А. Краткий топонимический словарь / В.А. Никонов. – М. : Мысль, 1966. – 509 с.

18. Патерик Киево-Печерского монастыря. – Спб. : Императ. Археогр. комис. – Т. II. – 1911. – 274 с.

19. Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М. : Изд-во вост. лит. – Т. II. – 1962.

20. Полное собрание русских летописей. Лаврентьевская летопись. – М. : Изд-во вост. лит. – Т. I. – 1962.

21. Полное собрание русских летописей. Летописцы последней четверти XVII в. – М. : Наука 1968. – 263 с.

22. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов / Восточнославянская ономастика. – М. : Наука, 1972. – С. 9-89.

23. Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 549 с.

24. Тупиков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – Спб., 1903. – Т. 6. – 857 с.

25. Указатель к первым восьми томам Полного собрания русских летописей. – Спб., 1898-1907.

In the article analyzes the possessive suffix oykonimy -iv, -yn, located in the former Galician and Galicia-Volhynia and certified in the Laurentian and Ipatiev chronicles. Considered attempts to identify the former settlement of modern Galician localities found oykonimiv origin and anthroponyms-etymon.

Key words: Galician principality, Galicia-Volhynia principality, oykonim, anthroponim, toponimotvirna model, possessive suffixes formation of -iv, -yn.